

Ridder Munks Vej

En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder

**Sanne Boddum
Martin Mikkelsen**

Gravurne K200 i forgrunden og bag denne muldafrømning.

Viborg Stiftsmuseum 2007

Bygherrerapport nr. 23

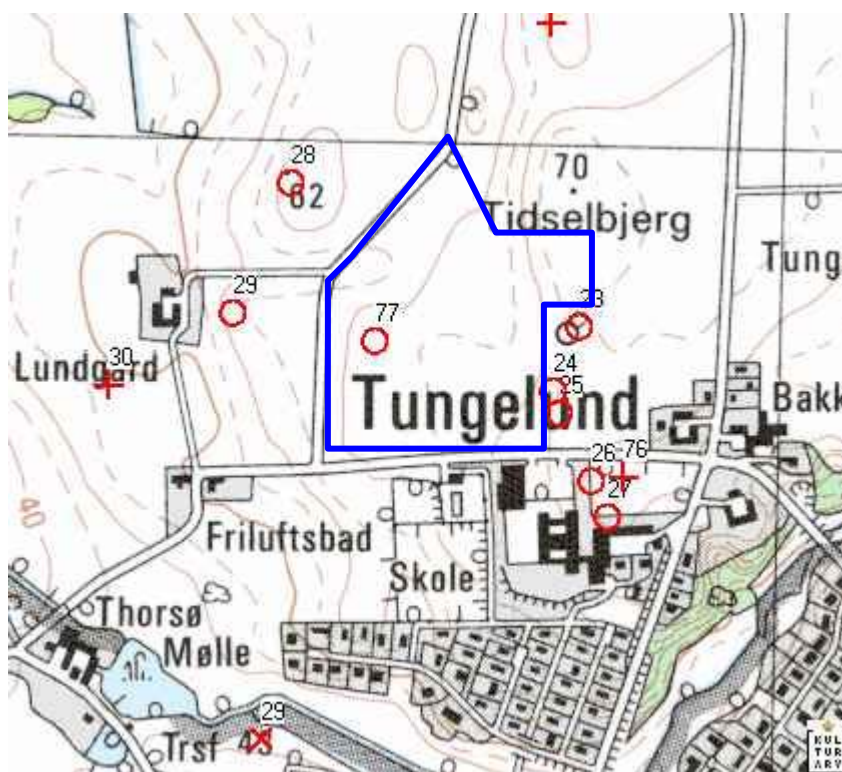
Bygherre: Hvorslev Kommune

ISBN 978-87-87272-66-7

Indledning

Navnet Thorsø betyder *Tors sø* og kan næsten i sig selv få forventningerne til at stige hos en arkæolog. Med navnets rødder i vikingetiden eller i yngre jernalder (ca. 400-1000 e. kr.) begynder man at drømme om bopladser og grave, især når man ikke ved, hvor vikingetidens Thorsø lå.

Ridder Munks Vej er navnet på et nyt boligområde som i disse år er ved at blive etableret lige nord for Tungelund i den nordlige del af Thorsø (Figur 1). Forud for anlægsarbejdet i dette område har Viborg Stiftsmuseum foretaget en række arkæologiske undersøgelser for at sikre, at der ikke uforvarende blev ødelagt væsentlige fortidsminder i forbindelse med byggemodningen og boligbyggeriet.

Figur 1: Placering af udgravningen ved Ridder Munks Vej ved Thorsø i 2005. Kort fra dkconline.dk før udgravningerne blev påbegyndt. Gravhøje er angivet med cirkler, grave med + og andre fund med x. Gravhøj nr. 77 blev undersøgt delvist i 1959 og det tilbageværende ved undersøgelsen i 2005.

I området ved Ridder Munks Vej var der kendskab til flere fortidsminder før museet påbegyndte de arkæologiske undersøgelser i 2005. Det gælder ikke mindst 7 gravhøje (sb. 23-29), der alle blev registreret ved Nationalmuseets herredsberejsning i 1892. Disse høje har dels ligget i en lille gruppe lige sydøst for området og dels placeret lige vest for området. Bortset fra den fredede høj (sb. 23) nær toppen af Tidsebjerg er de resterende gravhøje udjævnede og i dag helt eller næsten helt bortpløjede, hvis resterne da ikke er blevet fjernet ved anlægsarbejder. Hvad angår fund fra disse høje, vides det, at der omkring 1920 blev fundet en del ravperler midt i højen sb. 29. Hvad der er blevet af disse perler er uvist, nogle af dem skulle have befundet sig i den lokale amatørarkæolog Dr. Balslevs samling. Det synes rimeligt at antage,

at der har været tale om et gravfund fra den såkaldte enkeltgravskultur i yngre stenalder. Endvidere har Moesgård Museum udgravet en grav med en flintøkse fra samme tid i gravhøjen sb. 24. Endelig har Århus Museum i deres samling en stridsøkse, der skal være fundet ved Tungelund. Meget tydede således på forhånd på, at der i området nord og nordvest for Tungelund var anlagt adskillige gravhøje over grave fra enkeltgravskulturen. Det kan dog ikke udelukkes, at enkelte af dem først er rejst eller udvidet i bronzealderen. I hvert fald har i det mindste en af højene været brugt lang tid efter yngre stenalder.

Der var også andre kendte fortidsminder fra området omkring Ridder Munks Vej. Således er lige øst for Tungelundhallerne fundet to gravurner (sb. 76) fra enten yngre bronzealder eller tidlig ældre jernalder. Lidt vest for området er endvidere fundet et lerkar fra jernalderen (sb. 30), og noget nord for området er fundet en grav med flere lerkar fra ældre jernalder.

Inde på selve området var der dog kun registreret en enkelt gravhøj (sb. 77). Den blev ikke som de øvrige gravhøje registreret i 1892, men blev først erkendt, da der i 1959 blev påtruffet sten og lerkarskår på stedet. Den lokale amatørarkæolog Dr. Balslev anmeldte fundet, og dele af højen blev derefter i al hast udgravet af Forhistorisk Museum i Århus. Resultaterne fra denne udgravning og fra vores undersøgelse vender vi straks tilbage til.

Allerede den første dag, vi begyndte en arkæologisk prøvegravning i området, fik vi nye oplysninger om fund. Den tidligere lodsejer Kristian Schøler Kristensen kom forbi, og han kunne fortælle, at han havde fundet masser af potteskår lige nord for Tungelundhallen. Han havde også fundet en gravurne i eller tæt ved gravhøjen sb. 77, som blev delvist udgravet i 1959. Endelig havde han fundet en stridsøkse og en flintøkse (Figur 2) i området ved eller snarere lige nord for gravhøjen. De sidste fund kunne tyde på, at man ikke i 1959 havde fundet alle gravene. Kristians oplysninger gav derfor håb om, at der var mere tilbage både ved gravhøjen, som ikke længere kunne ses, og andre steder på markerne. Vi skulle ikke blive skuffede.

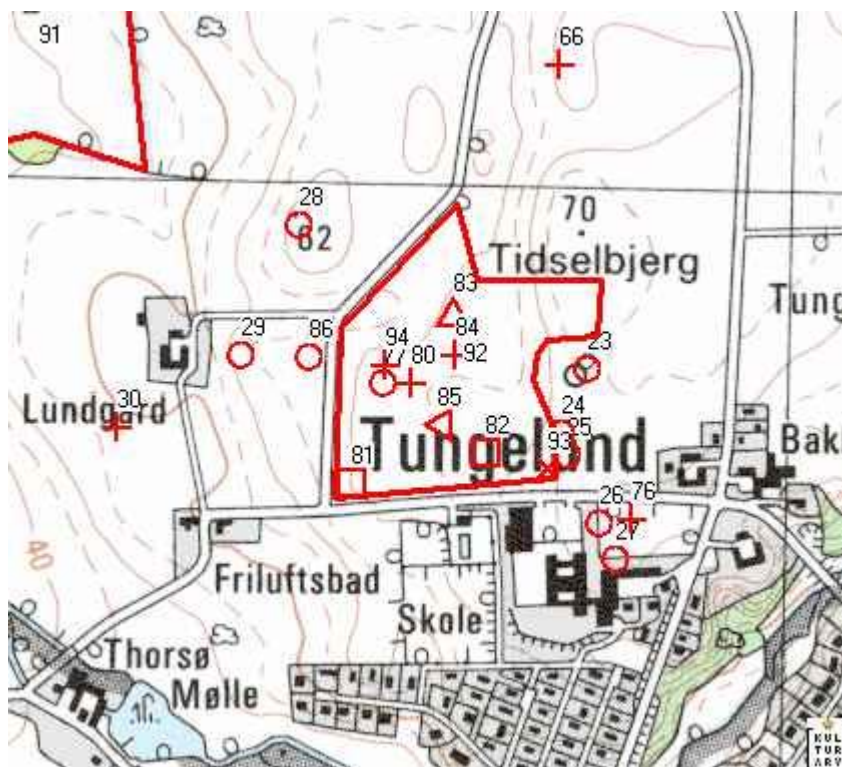

Figur 2: Økser fra yngre stenalder fundet af Kristian S. Kristensen ved gravhøjen sb. 77.

Mange steder i området blev der nemlig påtruffet fortidsminder (Figur 3). Først og fremmest blev rester af højen sb. 77 lokaliseret og ved denne fandtes bl.a. adskillige brandgrave, flere stenlægninger, enkelte 'jordovne' og også andre anlæg, som ikke var lette at tolke. Men også et stykke nordøst for højen fandtes brandgrave, og i den sydlige del fandtes adskillige gruber

nord for Tungelundskolen, og i den sydvestlige del både gruber og enkelte stolpehuller. Endelig fandtes mere spredtliggende fortidsminder.

Ifølge den nye museumslov er det museets vigtigste opgave at arbejde for at bevare væsentlige fortidsminder for eftertiden. Vi snakkede derfor med bygherren, om det ikke var muligt at undlade anlægsarbejder i visse dele af området. Men det ville gribe for meget ind i lokalplanens bestemmelser, og derfor var der ingen vej udenom – vi måtte foretage flere egentlige udgravninger. I det følgende vil de væsentligste fund blive præsenteret.

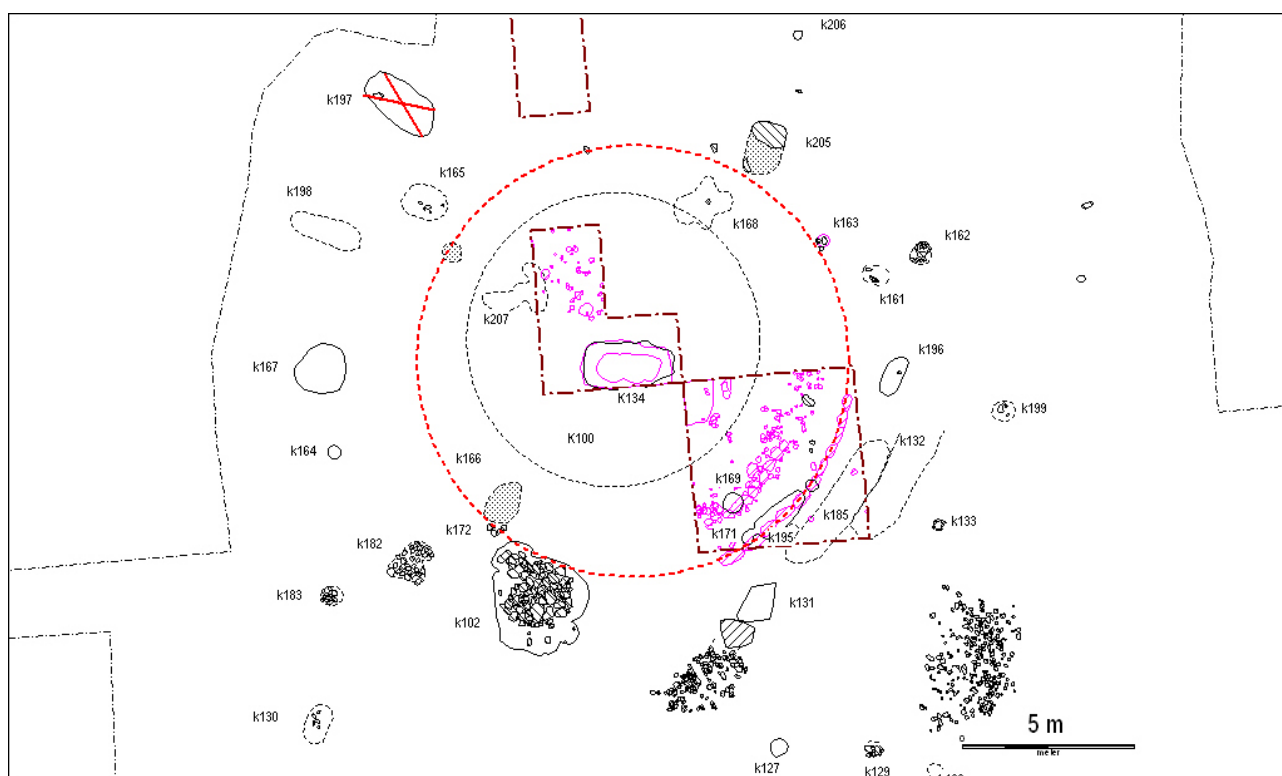

Figur 3: Plan over det undersøgte område med angivelse af fundsteder for de væsentligste fortidsminder. Sammenlign med Figur 1.

Gravpladser og andre anlægsspor ved højen sb. 77.

De arkæologiske undersøgelser blev koncentreret i området omkring gravhøjen sb. 77, da der her var lokaliseret adskillige brandgrave og diverse andre anlæg.

Hvad angår selve gravhøjen sb. 77, viste det sig desværre hurtigt, at den var blevet helt bortpløjet efter 1959 (Figur 4).

Figur 4: Plan af området med gravhøjen sb. 77. Brune felter viser udgravningen i 1959. Bemærk de dengang velbevarede randstenskæder (lilla) og at alle sten til randstenskæderne var væk i 2005. Højens omtrentlige størrelse ved udgravningen i 2005 er angivet med rød stiplede linie.

I 1959 var pløjelaget ca. 20cm tykt, men nye og større traktorer og plove har siden da ændret det forhold væsentligt. Ved udgravningen i 2005 var pløjelaget næsten 30cm tykt, hvilket umiddelbart måtte betyde, at yderligere mindst 10cm måtte være bortpløjet siden 1959. Men da vi desuden ved, at høje punkter i terrænet stille og roligt udjævnes ved pløjning, så var der givetvis også pløjet noget væk, men hvor meget? Det kunne vi her få et svar på ved at sammenligne opmålingerne fra den gamle undersøgelse med den nye, idet dybden af centralgraven nu var ca. 30cm mindre end den var i 1959. På 45 år var der altså pløjet ca. 20cm væk af den centrale del af højen. Dermed er det vel ikke så mærkeligt, at der i 2005 ikke fandtes en eneste sten fra de velbevarede, flotte randstenskæder, man havde fundet i den sydøstlige del af højen i 1959. Hvad angår højfyld, så var der intet tilbage i 2005. Det eneste, der viste højen placering i 2005, var nedgravningen til gravene, der blev undersøgt i 1959, samt lidt af det muldrag, der havde været på stedet, da højen blev anlagt i yngre stenalder.

Figur 5: Feltet omkring gravhøjen sb. 77, set fra vest en kold vintermorgen. Højen lå engang midt i billedet. Mellem de høje træer i baggrunden findes den fredede gravhøj sb. 23 på sydkanten af bakken Tidselbjerg.

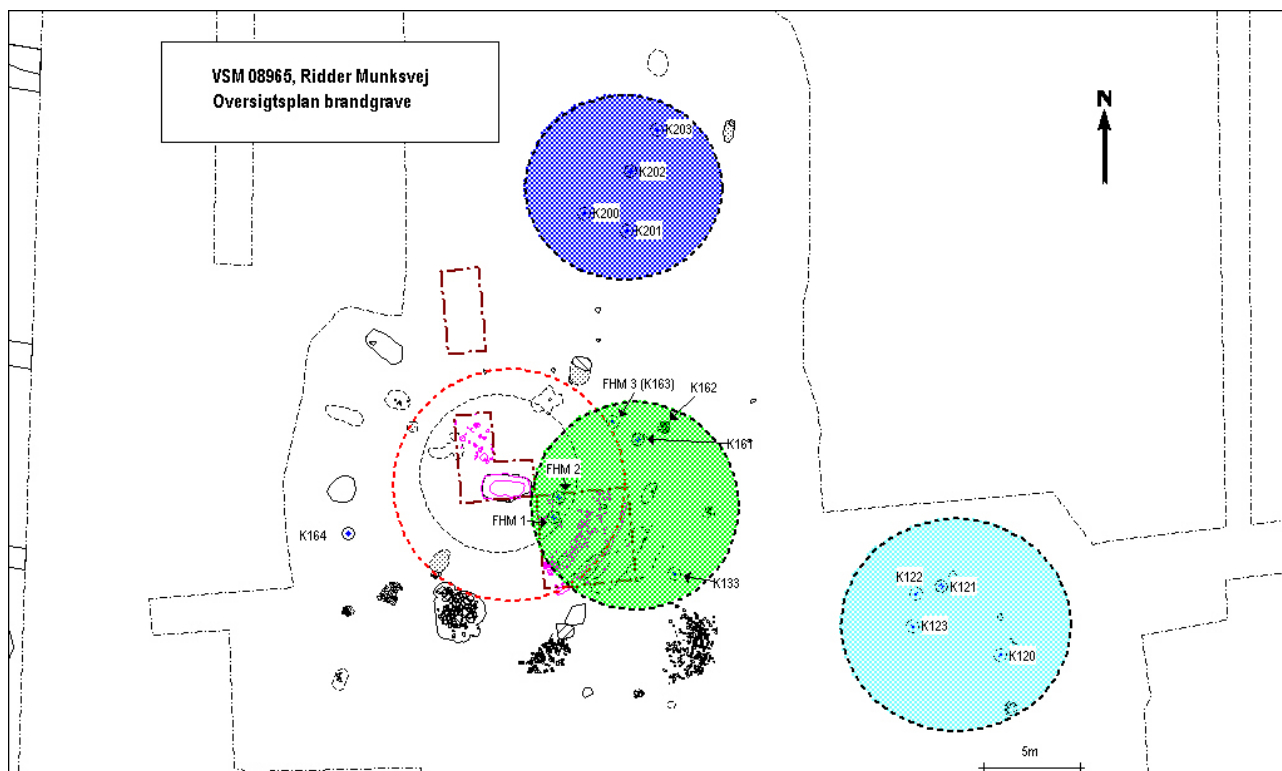
Vores viden om selve gravhøjen stammer derfor fra udgravningen i 1959. Højen blev opført over en jordfæstegrav fra enkeltgravskulturen i yngre stenalder for mere end 4.500 år siden. Den Ø-V orienterede grav var nedgravet et stykke under den daværende overflade. I graven var placeret en plankekiste og uden om den var der pakket med sten. I graven fandtes 43 ravperler, som alle på nær én blev fundet i østenden af graven. Dengang blev kvinder som regel gravlagt med hovedet mod øst og mændene med hovedet mod vest. Da perlekoncentrationen lå i gravens østende, blev den derfor tolket som en kvindegrav.

Flere tusind år senere blev der i yngre romersk jernalder placeret en jordfæstegrav midt i højen. Denne grav blev anlagt lige oven i, ja faktisk inden i den oprindelige stenaldergrav. Også her var den døde gravlagt i en trækiste, men den var lavet af lodretstillede planker. I graven fandtes to næsten hele lerkar og desuden en del skår til andre kar. Hvor mange lerkar, der har været i graven, kunne ikke afgøres, da den var meget forstyrret af pløjning.

Det er selvfølgelig trist, at resterne af gravhøjene og gravene efterhånden bliver pløjet væk, fordi der herved både ødelægges mange fine fund og forsvinder endnu flere oplysninger. Men paradoksalt nok har udjævningen af gravhøje nogle gange positive konsekvenser. Jorden fra en gravhøj ender som regel lige uden for selve højen og her dannes derfor et tykkere muldlag. Dette muldlag har i en række tilfælde vist sig at beskytte de anlæg, der ligger lige rundt omkring højene. Det var tilfældet her. Ved udgravningen i 1959 havde man kun afdækket et ganske lille område uden for selve højen sb. 77, nemlig lige nord for den. Her blev der ikke fundet noget.

I 2005 blev der afdækket et større område uden om højen og her blev der fundet adskillige brandgrave. Desuden fandtes en del andre anlægsspor og fyldskifter, hvoraf nogle kan tolkes med rimelig sikkerhed, mens andre kun viser menneskelig aktivitet af ukendt art.

Lad os først se på brandgravene. I alt er 13 sikre og et par mulige brandgrave er fundet i eller i nærheden af gravhøjen (Figur 6).

Figur 6: Brandgravenes placering i og omkring gravhøjen sb. 77

Gravene ser ud til at ligge i små klynger, og det synes derfor rimeligt at præsentere fundene i forhold til deres placering.

Brandgravene i højen

Allerede i 1959 blev der fundet enstensætning (FHM 1) med en flad sten i bunden i den sydøstlige del af højen sb. 77. Der var ingen spor efter en urne endsige brændte ben. Det synes dog sandsynligt, at der her har stået en gravurne i stensætningen, som er ødelagt eller fjernet, eventuelt da den øvre del af højen blev fjernet eller udjævnet. Tæt derved fandtes brændte ben og lerkarskår oven på en flad sten i et kun 6cm dybt fyldskifte (FHM 2). Sekundært nedsatte brandgrave, ikke mindst urnegrave er ganske almindelige i gravhøje. Gamle beretninger fortæller om fund af mange sådanne urner, når gravhøjene blev fjernede. Det kan sagtens også have været tilfældet ved sb. 77, men i så fald er alle oplysninger gået tabt.

Gravfeltet ved østsiden af højen

Umiddelbart øst for højen er fundet tre sikre og én mulig brandgrav (Figur 6).

Den første blev fundet i 1959 og rummede en velbevaret, stenomsat dobbeltkonisk urne, der var dækket af et tæppe af håndstore sten (FHM 3). I urnen fandtes kun brændte ben. Resterne af denne grav blev formodentlig genfundet i 2005 (K163).

Tæt ved denne blev i 2005 fundet en anden urnegrav (K161). Som de fleste andre urnegrave på lokaliteten stod urnen på en flad sten og omkring urnen fandtes en tæt pakning af sten, der i dette tilfælde bl.a. bestod af kløvede sten (Figur 7tv). I denne urne (Figur 7th) fandtes udover brændte ben et lille stykke af en bronzenål. Lerkarret er svagt dobbeltkonisk med to vandrette 'tapører' og det skal formodentlig dateres til sen yngre bronzealder. Låget til denne urne bestod af bunden fra et andet lerkar.

Figur 7: Den vestlige del af stensætning (K161) og urnen, som stod i den. Urnen er fra yngre bronzealder.

Lige ved siden af K161 fandtes et fyldskifte (K162), der var pakket med sten. I bunden lå en flad sten, og det synes derfor muligt, at der er tale om resterne af en brandgrav. Måske er det her, at den tidligere lodsejer for mange år siden fandt en gravurne.

Den sidste brandgrav (K133) ved østsiden af højen fandtes ca. 5m længere mod syd. Også her stod resterne af en gravurne på en flad sten og omgivet af sten. Den øvre del af urnen var pløjet væk, men den nedre del med brændte ben og et lerlåg var bevaret. Når låget til urnen er bevaret, må det skyldes, at det er faldet ned i urnen, før den øvre del blev pløjet væk. Lerlåget (Figur 8) er nærmest kalotformet, hvilket er sjældent, men dog ikke ukendt. Desuden har det fire huller i den ret høje fald, og det er ganske usædvanligt. Man må spørge sig selv om, hvorfor der er huller i lågfalsen, som jo går ned i urnen og derfor hverken kan ses eller udnyttes praktisk. Har pottemageren bare fået en fiks ide, eller har det en symbolsk betydning, vi ikke kan gætte os til?

Figur 8: Låg til urnen i brandgrav K133.

Brandgrav vest for højen

Umiddelbart vest for højen (Figur 6) fandtes dårligt bevarede rester af en brandgrav (K164). Der var kun bevaret bunden af et lerkar, hvori fandtes lidt brændte ben. Efter alt at dømme er der tale om en urnegrav.

Gravfelt øst for højen (sb. 80)

Ca. 15m sydøst for højen (Figur 6) blev der fundet fire brandgrave, der alle rummede mere eller mindre velbevarede urner. I modsætning til urnegravene ved højen fandtes ingen sten omkring urnerne (Figur 9). Alle fire urnegrave i dette område havde i øvrigt et låg bestående af en tilnærmelsesvis flad sten som låg. Ved to af urnerne (K122 og K120) blev der fundet brændte knogler oven på stendlåget. Disse knoglefragmenter er endnu ikke blevet undersøgt, så vi ved ikke om der er tale om dyre- eller menneskeknogler. Skulle der være tale om knogler fra dyr, kan de måske ses som en form for et måltid, der er lagt oven på graven i forbindelse med gravlægningen. Er der tale om menneskeknogler, er det vigtigt at finde ud af, om de er fra samme individ som i urnen, eller om der er tale om knogler fra et andet menneske.

Der blev fundet gravgods i tre af urnerne fra dette område. I urnegrav K123 fandtes et fragment af en bronzesnål. En ravperle blev fundet i bunden af urnen i grav K122 (Figur 10). Den flotteste genstand – en meget velbevaret svane-halsnål af bronze - blev fundet i urnen grav K121 (Figur 9).

Figur 9. Urnegrav K121 under udgravning. Herfra urne og svane-halsnål af bronze.

Dette fund er vigtigt for dateringen, da såkaldte nåle med kraftigt profilerede, vaseformede hoveder nu dateres til tidlig førromersk jernalder (Jensen, C. K. 2005), men som tidligere dateredes til yngre bronzealders sidste del (Jensen, J. 1997:50). Det synes også mest rimeligt at datere gravurnen – et tohankekar ornamenteret med en omløbende række negleindtryk på halssiden – til den tidligste jernalder. Det kan meget vel være, at alle urnegravene på gravpladsen øst for højen er fra samme tid, og en datering til sen yngre bronzealder eller snarere den tidligste del af førromersk jernalder synes rimelig.

Figur 10. K122 under udgravning Herfra ravperle x102e og gravurne x102.

Gravfeltet nord for højen (sb. 94)

9-15m nord for højen blev fundet tre urnegrave og en 'brandpletgrav' (Figur 6). Desværre var bevaringsforholdene ikke gode. I to af urnegravene (K202 og K203) var kun bundene af urnerne samt lidt brændte ben tilbage. Urnen i K200 var dog bedre bevaret, og heri fandtes ud over de sædvanlige brændte ben også halvdelen af en helt deformeret glasperle (Figur 11tv). I forhold til de ovenfor omtalte brandgrave var det et usædvanligt fund, fordi sådanne perler først dukker op et stykke inde i jernalderen og dermed var graven helt sikkert betydeligt yngre end de andre brandgrave.

Endnu mere spændende blev det, da vi fik udgravet 'brandpletten' K201. Selv om der kun var 1-2cm tilbage, rummede den flere fund end nogen af urnegravene. Ud over brændte ben og lidt trækul indeholdt den bl.a. lerkarskår til mindst ét lerkar, 4 stykker af mere eller mindre smeltede glasperler, små, delvist smeltede stykker bronzer og en lille jernring. En af glasperlerne er en halv, ret stor grøn glasperle, og den påkalder sig særlig interesse, da der tilsyneladende er tale om en perle af samme type som det smeltede brudstykke af en glasperle, der blev fundet i urnegrav K200 (Figur 11).

Figur 11: To dele af samme? glasperle, som blev fundet i hhv. en urnegrav og en brandplet. Begge er smeltet ved ligbrændingen, men det er gået hårdest ud over den til venstre.

Det kan næppe være tilfældigt, og det er vores bud, at der er tale om to halvdele af samme glasperle, selv om stykket i urnen er helt deformeret på grund af varmen fra ligbålet, mens stykket fra brandpletten er velbevaret og ikke har været udsat for de samme varmegrader. Brandpletten, der var omkring 30cm i diameter, var formodentlig den sidste rest af stedet, hvor selve ligbålet har været. Efter at man har brændt den døde, har man samlet en del af de brændte ben sammen for at lægge dem i urnen i K200. Man har måske tilfældigt fået den smeltede, deformede halvdele glasperle med i købet, men en betydelig del af de smykker, den døde har haft med på bålet, er ikke blevet taget op og har derfor ligget tilbage i bunden af ligbålsgruben. Måske kan analyser af de brændte ben sandsynliggøre denne tese.

Fundene fra brandpletten K201 og den halve glasperle i urnegrav K200 kan dateres til yngre romersk jernalder eller ældre germansk jernalder (Olldag 1994:224), og dermed er det muligt, at de er fra samme tid som lerkargraven fra yngre romersk jernalder, som blev fundet i 1959. Hvorvidt de er helt samtidige eller ej er dog usikkert.

Andre fortidsminder ved gravhøjen sb. 77

Både vest, syd og sydøst for sb. 77 blev der ved udgravningen i 2005 fundet andre anlægspor og mere ubestemmelige fyldskifter (Figur 6).

Således blev godt 10m syd for højen fundet de to 'jordovne' K105 og K106 (Figur 12), der formodes at have været brugt til madlavning. Sådanne jordovne eller ild-/koge-gruber findes hyppigt i tilknytning til gravhøje, og det er fristende at tro, at man i forbindelse med gravlæggelserne har tilberedt måltider til de fremmødte, men det kan naturligvis ikke bevises. Jordovne findes nemlig mange andre steder. Ofte findes de på bopladserne fra især yngre stenalder og bronzealder, desuden findes de i samlinger på lokaliteter, der måske har været samlingspladser (se bygherrerapporterne nr. 3, 4 og 5), og endelig findes de også ofte enkeltvis eller nogle få sammen på steder, hvor de ikke kan sættes ind i nogen sammenhæng. Her kan man måske forestille sig, at 'hyrder' har tilberedt et måltid, når de ikke lige kunne nå tilbage til bopladsen. Sådanne koge-gruber, der ofte er svære at datere med rimelig sikkerhed, kan være uhyre svære at sætte i relation til andre anlæg, og det må også siges at være tilfældet her.

Figur 12: Jordovn K106 i snit.

Figur 13: Jordovn? K197 delvist udgravet.

Nordvest for gravhøjen (Figur 6) fandtes en aflang, fladbundet grube K197 (Figur 13). Allerede i overfladen kunne ses en svagt rødfarvet kant langs nedgravningen, og denne kant viste, at der havde været kraftig varme i gruben. I bunden fandtes da også et til dels massivt lag trækul og derover et lag mere eller mindre ildsprængte, håndstore sten. Lagene i K197 svarede således fuldstændigt til lagene i de runde jordovne, og det synes rimeligt at antage, at også K197 er en jordovn, om end formen og størrelsen er noget usædvanlig.

Endelig må nævnes gruben K183 lige sydvest for højen. Den var fyldt med ildskørnede sten, men havde ikke et sort trækulfarvet lag i bunden. Der kan også i dette tilfælde være tale om en jordovn, men i så fald er stenene opvarmet et andet sted.

Lige syd for højen (Figur 6) fandtes en større stenlægning i det noget uregelmæssige fyldskifte K102 (Figur 14). Der fandtes to lag sten i K102, og blandt stenene fandtes en skubbekværnsten og desuden nogle skår. Bunden var noget uregelmæssig både i form og i dybde, så en grav er der formodentlig ikke tale om. Ud fra lerkarskårene kan der være tale om et anlæg fra yngre romersk jernalder, men dateringen er ikke sikker.

Figur 14. Anlæg K102 tegnes mens anlæggelse af vej er påbegyndt. Th. K102 i snit.

Endelig skal omtales den noget uregelmæssige stensamling K103, der bestod af mange små og mindre sten, og som fandtes lige sydøst for højen (Figur 6). De sidste 10 år er der ved flere gravhøje i Nordvestjylland fundet stensamlinger, der skal knyttes til rituelle aktiviteter i forbindelse med især urnegrave. Hvorvidt K103 er de sidste rester af en sådan stenlægning er

usikkert, men dog en oplagt mulighed. Om stenene i den nærliggende stensamling K104 skal også er fra en forhistorisk stenlægning eller er fra nyere tid, er mere usikkert.

Andre fortidsminder ved Ridder Munks Vej.

Som nævnt oven for fandtes der fortidsminder mange andre steder end ved gravhøjen sb. 77. De fleste af disse fortidsminder blev registreret ved prøvegravningerne, og det blev derefter vurderet, at der ikke var grund til at foretage mere omfattende undersøgelser, selv om der givetvis var mange flere fortidsminder end de afdækkede.

Brandgrave i den nordlige del af området (sb. 84).

Ca. 80m nordøst for gravhøjen sb. 77 blev der fundet ringe rester af tre brandgrave på en lille svag højning. Der var i alle tilfælde tale om urnegrave, men kun de nederste ca. 10cm af urnerne var bevarede. En af urnerne stod i en stensætning, en anden urne stod på en flad sten, mens den sidste urne (K136) var sat direkte ned i det gravede hul i undergrunden (Figur 15). I den ene urne var der fyldt af jord og kun enkelte spredte knoglestumper, mens der var mange brændte ben i de to andre urner. Der blev ikke fundet gravgods i urnerne, og gravene kan derfor ikke dateres med sikkerhed. Den ene urne foreslås ud fra typen dog dateret til ældre jernalder.

Figur 15: Resterne af brandgraven K136 med en urne ses i fladen bag ved målestokken. Kun bunden af urnen var tilbage, resten var ødelagt af pløjning. De højeste træer i baggrunden står på den fredede gravhøj (sb. 23 på figur 1).

Råstofgruber m.v. nord for Tungelundskolen (sb. 82).

På den sydlige del af arealet (Figur 3) fandtes på en svag højning lige nord for Tungelundskolen 11-12 'gruber', dvs. mere eller mindre dybe nedgravninger med forskellig form og fyld. Ser man på spredningen af gruberne i søgegrøfterne synes det rimeligt at antage, at vi ville have fundet et sted mellem 50-80 gruber, hvis vi havde aførømmet hele området. I flere af gruberne fandtes ildskørnede sten, men for det meste synes der at være tale om affald og ikke jordovne som dem, der blev fundet ved gravhøjen sb. 77. Generelt antages det, at der er tale om råstofgruber, der er gravet for at hente den sandede ler, som højningen bestod af. Måske har man her hentet materiale til lergulve eller vægklining. I flere af gruberne er der fundet ler-

karskår (Figur 16), hvoraf en del kan dateres til yngre bronzealder, men der kan også være skår fra den tidlige jernalder blandt fundene. Disse fund er givetvis endt i gruberne som tilfældigt affald, og fundene kunne tyde på, at der må have ligget en boplads i nærheden.

Figur 16: Et lille udsnit af fund fra området med råstofgruber nord for Tungelundskolen. Stenene foroven er knusesten og den til venstre er endvidere brugt som hvæssesten. Desuden ses en flintflække, randskår og et bundskår. Hvæssestenen er fra ældre jernalder mens det store randskår nederst til højre er fra yngre bronzealder.

Råstofgruber m.v. nordvest for Tungelundskolen (sb. 81).

I den sydvestlige del af arealet (Figur 3) fandtes på en anden svag højning lidt nordvest for Tungelundskolen både enkelte stolpehuller, 2-3 jordovne, enkelte råstofgruber og flere andre fyldskifter. På stedet, hvor der fandtes stolpehuller, blev et mindre felt afdækket, men det lykkedes ikke at finde spor efter et hus eller en anden stolpebygget konstruktion. Der blev gjort fund i form af lerkarskår (Figur 16) i et par af de formodede råstofgruber, og tilsyneladende er der tale om fund fra en sen del af yngre bronzealder.

Andre fortidsminder

Der blev fundet adskillige andre spredtliggende fortidsminder, bl.a. nogle få jordovne i de centrale og nordlige del af området.

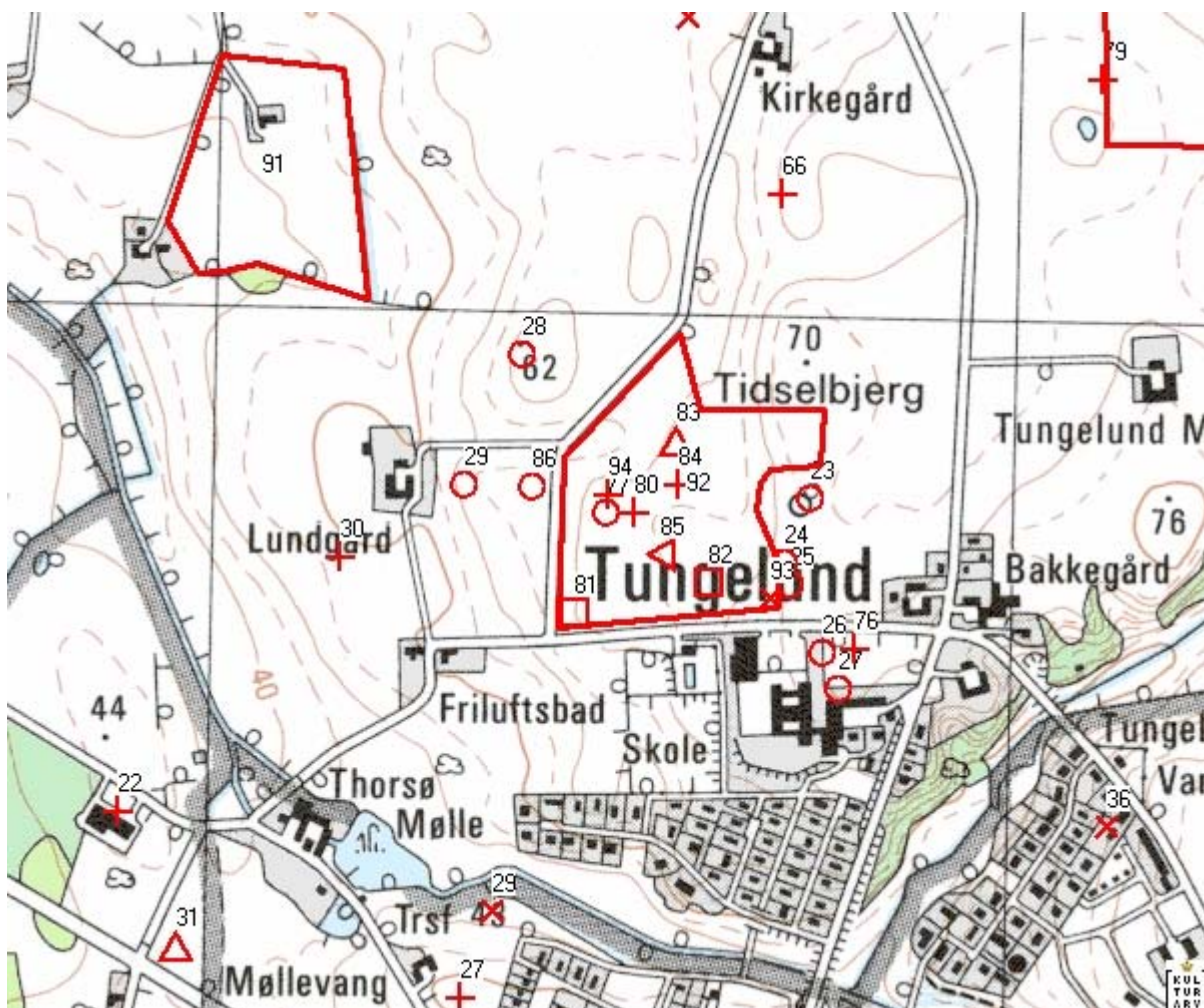
Her kan også nævnes en isoleret beliggende grube i den nordligste del af området. Den indeholdt mange lerkarskår fra mindst to lerkar, som dateres til tidlig, ældre jernalder.

Der blev endvidere fundet seks stolpehuller, og alle steder blev der blev afdækket mindre felter, for at undersøge om stolpehullerne indgik i huskonstruktioner eller andre konstruktioner, men det var tilsyneladende ikke tilfældet.

Endelig blev der i store dele af arealet fundet agerrener, som formodes at tilhøre et system af Ø-V orienterede højryggede agre, der kan være fra middelalderen (sb. 85). Disse blev imidlertid ikke undersøgt nærmere og heller ikke afgrænset.

Ridder Munks Vej i et lokalt perspektiv

Gennem undersøgelserne ved Ridder Munks Vej har vi næsten fået fordoblet antallet af kendte fortidsminder i området lige nord for Tungelund, hvilket tydeligt fremgår, hvis man sammenligner Figur 1 med Figur 17.

Figur 17: Arkæologiske lokaliteter i området ved Tungelund efter afslutningen af de arkæologiske undersøgelser ved Ridder Munks Vej (rød mangekant). De store mangekanter angiver hvor der er foretaget prøvegravninger. Gravhøje er angivet med cirkler, bopladsfund og gruber er angivet med firkant, grave med + og andre fund med ×. Kort fra dkconline.dk.

Fundene fra enkeltgravskulturen i yngre stenalder.

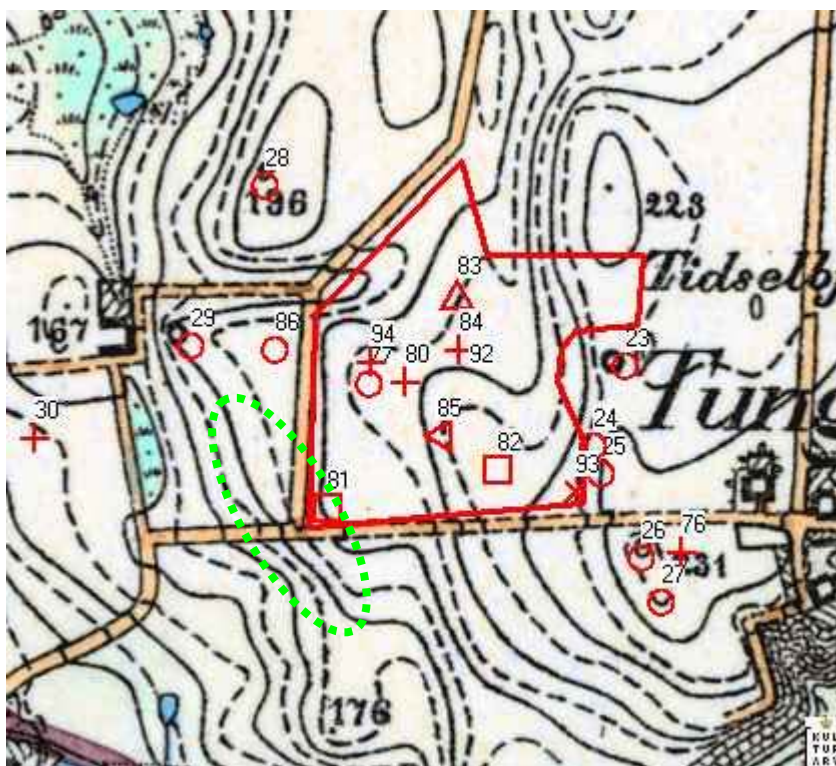
Selv om selve gravhøjen sb.77 var helt bortpløjet fik vi alligevel flere oplysninger om fund fra enkeltgravskulturen. Dels fik vi kendskab til Kristian S. Kristensens fund af en stridsøkse og en flintøkse (Figur 2), dels opdagede vi rester af en hidtil uregistreret, overpløjet gravhøj (sb. 86) lige øst for området. Godt nok kan vi ikke være sikre på dateringen, men den tilsyneladende lyse højfyld og placeringen i gruppen af enkeltgravshøje gør det sandsynligt, at også den 'nye' høj er fra enkeltgravskulturen. Ved Tungelund ser det ud til, at der på den tid blev rejst mindst 7-8 gravhøje, i hvert fald har vi ingen informationer om, at en eller flere af højene er bygget på et senere tidspunkt. Desværre ved vi stadig ikke, hvor de, der rejste højene, boede. Det er der dog ikke noget usædvanligt i, da bopladser fra den ældre og mellemste del af

enkeltgravskulturen stadig er sjældne og formodentlig bliver ved med at være det, fordi de ofte er pløjet helt væk.

Herefter ser det ud til, at der har været et langt ophold - måske omkring 1.500 år - før der igen har været menneskelig aktivitet i området.

Fundene fra yngre bronzealder og tidlig ældre jernalder.

Efter udgravningerne i 2005 har vi et ret omfattende fundmateriale (Figur 17) fra yngre bronzealder og den tidlige del af ældre jernalder. De tidligere kendte urnegrave ved Tungelundskolen (sb. 76) og urnegravene i højen sb. 77 er nu suppleret af yderligere 4 urnegrave tæt ved sb. 77 og et lille gravfelt med 4 urnegrave (sb. 80) lige øst for højen. Hvis det som antaget er rigtigt, at også de 3 dårligt bevarede urnegrave i det lille gravfelt (sb. 84) lidt nordøst for højen er fra dette tidsrum, så har der i alt været 4 eller måske endog 5 gravfelter, hvis også en mulig brandgrav (sb. 30) vest for området skal tælles med i denne sammenhæng. Med hensyn til brandgravene forestår der stadig et stykke arbejde med at analysere fundene. Nogle af de brændte kan givetvis køns- og aldersbestemmes og en nøjere analyse af urnerne kan måske også bidrage til en mere sikker datering af nogle af gravene.

Figur 18: Forslag til placering af bosættelsesområde (grøn) fra y. bronzealder og tidlig æ. jernalder.

Vi har gennem undersøgelserne i 2005 fundet fortidsminder, der tidsmæssigt skal ses i sammenhæng med brandgravene. Fra samme tid stammer både området med mange formodede råstofgruber (sb. 82), og området med både råstofgruber, ild-kogegruber og enkelte stolpehuller lidt længere mod vest (sb. 81). Disse fund tyder på, at der må være omfattende bopladsspor i umiddelbar nærhed, ja måske skal fundene ved sb. 81 betragtes som udkanten af et bosættelsesområde. Ud fra topografien vil det være nærliggende, at der har ligget en boplads fra yngre bronzealder på kanten af højdedraget sydøst for Ridder Munks Vej (Figur 18). En betydelig del af de nye fund vil derfor først kunne sættes ind i sammenhængende lokalt perspektiv, hvis der en gang foretages arkæologiske udgravninger i de ubebyggede områder vest/sydvest for de nu undersøgte områder.

Fundene fra yngre romersk jernalder og muligvis germansk jernalder (ca. 200-500).

Endnu engang ser det ud til, at der går lang tid – måske ca. 600 år – før der igen er aktivitet i området, og endnu engang viser det sig ved begravelser i og ved gravhøjen sb. 77.

Jordfæstegraven med lerkar fra yngre romersk jernalder, som blev fundet i 1959, er ved de nye undersøgelser muligvis blevet suppleret med en brandgravplads, der dateres til yngre romersk eller germansk jernalder. Fundene i brandpletten K201 og urnegraven K200 er tilsyneladende er fra en rigere grav end jordfæstegraven.

Her kender vi formodentlig heller ikke den samtidige boplads, om end der lige syd for Aidt er fundet hustomter, der kan være fra yngre romersk eller ældre germansk jernalder.

Skulle det engang i fremtiden blive muligt at gennemføre arkæologiske undersøgelser i området mellem Tungelund og Aidt synes det sandsynligt, at der både kan findes nye grave og måske også bopladsspor fra denne tid.

Fund fra yngre jernalder?

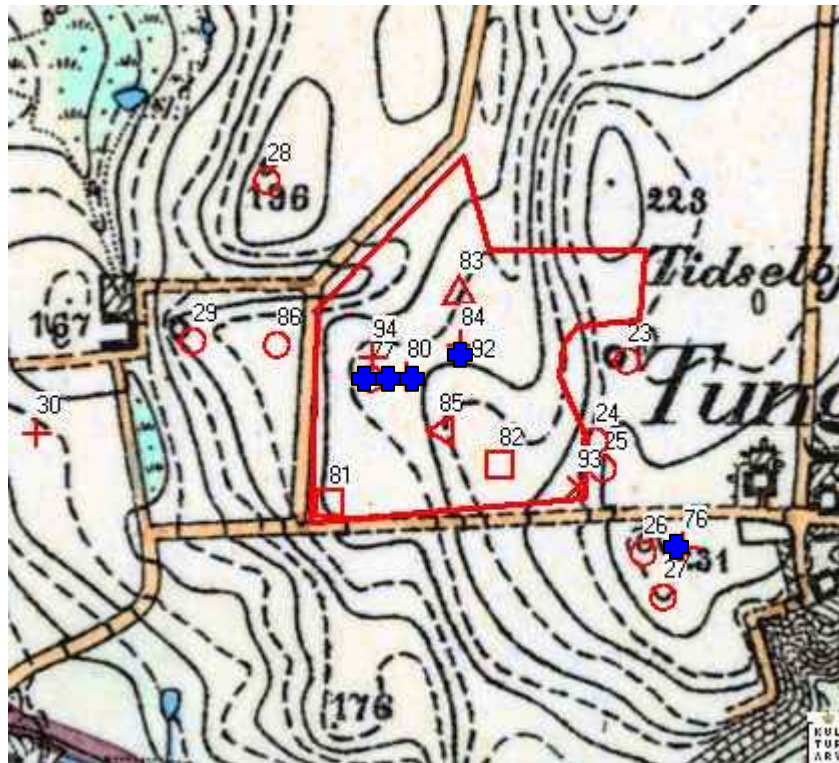
Det var ikke denne gang vi gjorde fund, der kunne bidrage til spørgsmålet om navnet Thorsøs oprindelse, sådan som vi drømte om på forhånd. Og dog, det kan ikke helt udelukkes, at rester af et kulturlag samt et brudstykke af en væbevægt (Figur 19), der blev fundet i områdets sydøstligste hjørne (sb. 93), kan være et tegn på, at der er spor efter en boplads fra yngre jernalder eller måske endog vikingetiden i umiddelbar nærhed. Skulle det have været tilfældet er vi dog nok for sent ude. De tidligere anlægsarbejder ved Tungelundskolen og i området øst derfor er gennemført uden at der blev foretaget arkæologiske undersøgelser. Her er der sandsynligvis gået mange fortidsminder tabt, og det kunne måske være fund fra vikingetiden.

Figur 19: Stykke af væbevægt. Nederst anes et hul i midten.

Fortidsminderne ved Ridder Munks Vej i et større perspektiv

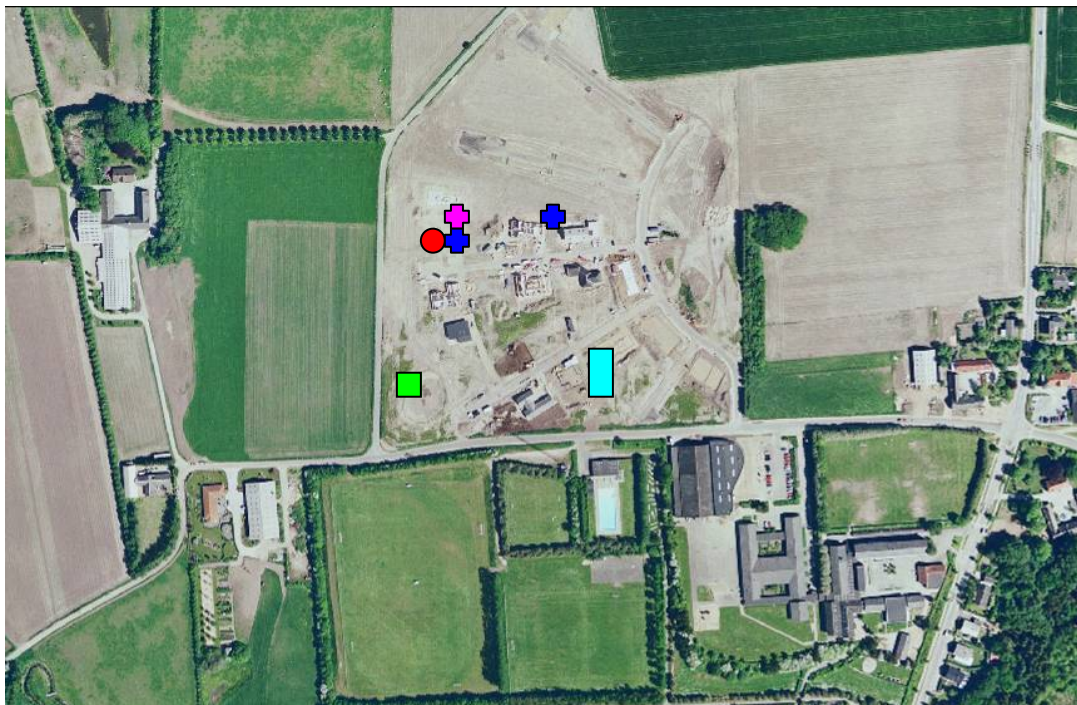
Ser vi ud over det lokale perspektiv, så er det nok brandgravene, der påkalder sig størst opmærksomhed. Selv om der er gjort enkelte fine fund i urnerne, ikke mindst den yderst velbevarede svanehalssnål (Figur 9), så er det mere de små spredtliggende gravfelter (Figur 20), der er interessante.

Figur 20: Fund af gravpladser (blå kors) med brandgrave fra y. bronzealder og førromersk jernalder.

Det er et tilbagevendende spørgsmål for arkæologer, om man har begravet alle døde eller om det kun er udvalgte personer, der har fået en egentlig begravelse. For nogle perioder af forhistorien synes det sidste uden tvivl at have været tilfældet, men gælder det også tiden i slutningen af bronzealderen og den tidligste jernalder? Det er ikke let at besvare dette spørgsmål, for et rimeligt sikkert svar kræver svar på 3 andre spørgsmål: At vi ved hvor mange mennesker, der har boet i et givet område på dette tidspunkt, at vi ved, hvor længe de i gennemsnit har levet og at vi har et rimeligt sikkert kendskab til, hvor mange, der er begravet i det pågældende tidsrum. Når ingen af disse tre problemstillinger er lette at besvare hver for sig, så må man erkende, at det overordnede spørgsmål er uhyre svært at besvare. Vi vil da heller ikke postulere, at vi kan svare på spørgsmålet ud fra fundene ved Ridder Munks Vej, men fundene kan måske tyde på, at vi indtil nu har undervurderet antallet af gravlagte. Vi ved, at der ofte har været mange urner i gravhøje og også, at der kan findes en del brandgrave ved foden af gravhøjene. Vi ved også, at der en gang imellem er fundet brandgrave under flad mark, hvor der ingen høj har været i nærheden. Men fundene ved Ridder Munks Vej og ved Tungelund i det hele taget kunne tyde på, at der har været begravet langt flere under flad mark, end vi hidtil har troet. Her har vi fundet 7 brandgrave i og ved foden af sb. 77, og vi har ved Ridder Munks Vej også fundet i alt 7 brandgrave under flad mark, nemlig 4 gravurner (sb. 80) lidt øst for højen og 3 urnegrave (sb. 84) noget nordøst for højen. Desuden er der de to urnegrave i Tungelund (sb. 76). Vi har altså nu fundet flere brandgrave under flad mark end i og ved foden af gravhøjene

i området. Dertil kommer, at vi har undersøgt højen sb. 77 og området lige omkring denne, men kun har prøvegravet de store arealer omkring højen. Det vil derfor ikke være overraskende, hvis der skulle være flere brandgrave under flad mark i området.

Figur 21. Anlægsarbejdet i fuld gang ved Ridder Munks Vej. Omtrentlig placering af de væsentligste fundområder er angivet.

Tak til Hvorslev Kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Andersen, H. 1959: Beretning FHM957, Moesgård Museum
 Jensen, J. 1997: Fra bronze- til jernalder: en kronologisk undersøgelse.
 Jensen, J. 2002: Danmarks Oldtid – Stenalder 13.000-2.000 f. Kr.
 Jensen, J. 2002: Danmarks Oldtid – Bronzealder 2000-500 f. Kr.
 Jensen, J. 2003: Danmarks Oldtid – Ældre jernalder 500 f. Kr. – 400 e. Kr.
 Jensen, C.K. 2005: Kontekstuel kronologi: en revision af det kronologiske grundlag for førromersk jernalder i Sydsandinavien.
 Olldag, I.E. 1994: Glasperler i danske fund fra romersk jernalder. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1992. København 1994.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 08965
Lokalitet:	Ridder Munks Vej
Sogn, herred og amt:	Aidt sogn, Houlbjerg herred, Viborg Amt
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130501-77, 80-85
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2122-0941
Bygherre:	Hvorslev Kommune
Areal:	Ca. 9 ha.
Rendegravemaskine fra:	Entreprenør Gert Frisch.
Lodsejer (før udstykning):	Kristian Schøler Kristensen, Skolegade 17, 8881 Thorsø
Deltagere i udgravningen:	Arkæolog Martin Mikkelsen (ansvarlig) Studerende Sanne Boddum (beretningspligtig) Studerende Esben Schlosser Mauritsen. Arbejdsmand Mogens Sørensen. Arkæolog Mikkel Kielsen. Arkæolog Dorthe Kaldal Mikkelsen.

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af Hvorslev Kommune.

Om bygherrerapporter

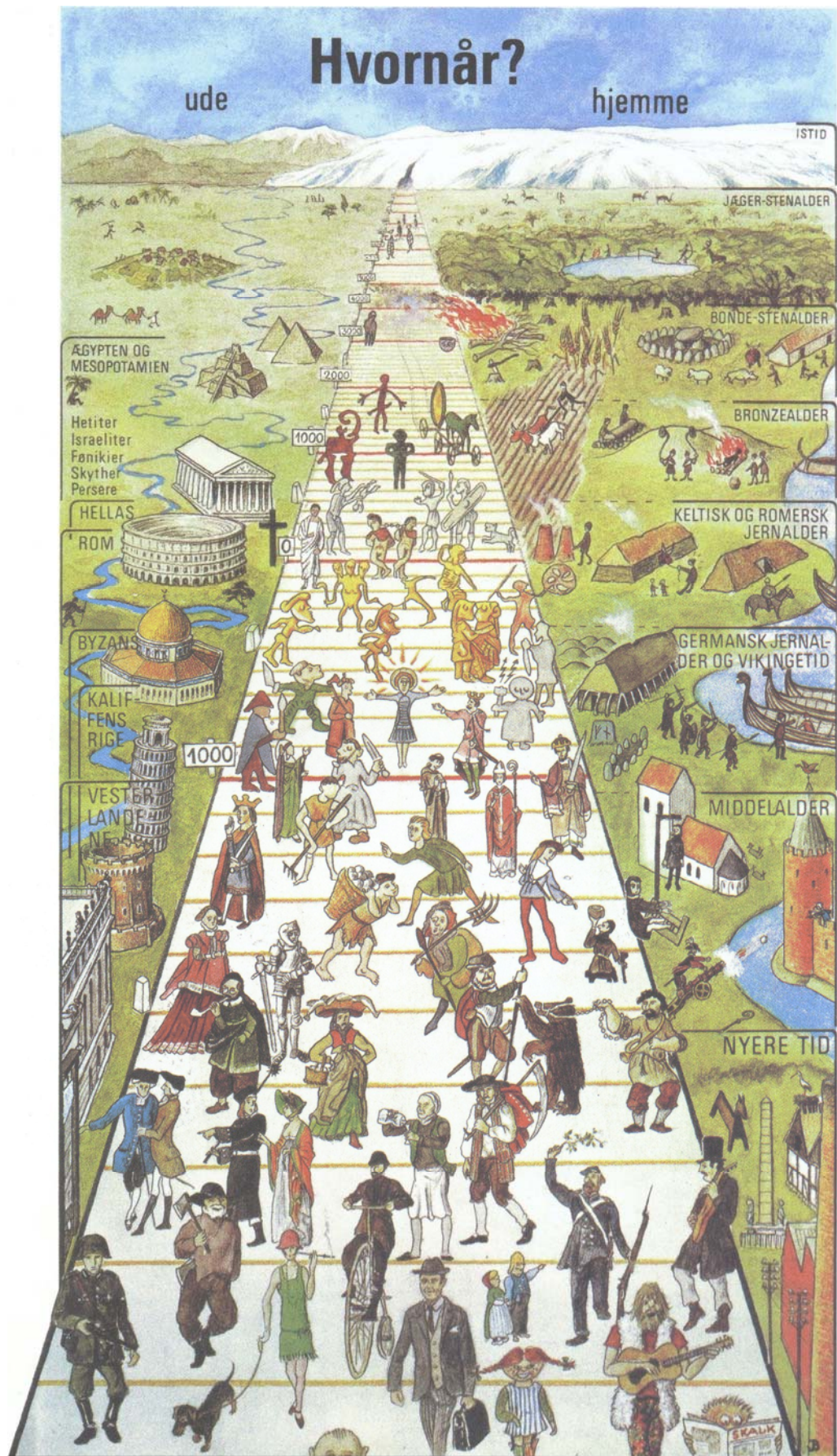
Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads(?) fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. Under udarbejdelse.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreassen. 2005
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Under udarbejdelse
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kielsen. 2006
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006
13. Løvel Syd. Under udarbejdelse
14. Skaldehøj og Arildsvej, Viborg. Under udarbejdelse
15. Liseborg, Viborg. Under udarbejdelse
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjeremind. 2006.
17. Søhuset – på kanten af Middelalderbyen. Marianne Greve Iversen. 2007.
18. Formyre SØ – hustomt og grave fra bronzealderen/ - fladmarksgravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen. 2007
19. Tindbækvej 25 – Gravhøj fra enkeltgravskulturen. Martin Mikkel & Mikkel Kielsen. 2007.
20. Langmosegård – en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2007.
21. Løgstrup SØ – en boplads fra yngre jernalder – aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Mikkel Keldsen 2007.
22. Viborg Vestermark – Bronzealder bopladser. Martin Mikkelsen 2007.
23. Ridder Munks Vej – En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2007.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK